
Casos de l'orientació sistèmica en nens i nenes de 0 a 6 anys

PID_00247705

Marcela San Cristóbal Bustos

Temps mínim de dedicació recomanat: 2 hores

Índex

Introducció	5
1. Casos clínics	7
1.1. Context i particularitats	7
1.2. Estructura i planificació inicial en els casos clínics	7
1.2.1. Derivació	7
1.2.2. Primera sessió. Relació terapèutica (<i>setting</i>), recopilació d'informació i primer diagnòstic relacional	8
1.2.3. Diagnòstic relacional inicial	9
1.2.4. Segona sessió. Història d'origen del pare i de la mare, història de la parella i de la família creada	9
1.2.5. Tercera sessió i següents. Intervenció en la situació actual	9
2. Cas de la família del Luis, 5 anys. «No puc veure el final d'Indiana Jones»	11
2.1. Primera sessió. Motiu de consulta, descripció de la família i genograma. Primer diagnòstic	11
2.1.1. Intervenció del terapeuta	12
2.1.2. Devolució del terapeuta	14
2.2. Diagnòstic relacional inicial	14
2.3. Segona sessió. Història familiar, història de la parella i de la família formada	15
2.3.1. Objectiu	15
2.3.2. Família d'origen del pare (Ítalo)	15
2.3.3. Família d'origen de la mare (M. José)	16
2.3.4. Història de la parella i de la família formada	16
2.3.5. Devolució del terapeuta	18
2.4. Tercera sessió. Situació actual	19
2.5. Quarta i cinquena sessions. Enfortiment dels pares	21
2.5.1. Sessió amb la mare	21
2.5.2. Sessió amb el pare	21
2.5.3. Treball familiar	22
2.6. Parentalitat	23
2.7. Evolució del cas	24
2.8. Conclusió	24
Bibliografia	27

Introducció

En aquest document, presentem un cas clínic des de l'enfocament de la teràpia familiar sistèmica (TFS). La finalitat és ensenyar d'una manera concreta i detallada la forma d'intervenció en famílies amb fills i filles entre els zero i els sis anys (primera infància).

Quan decideix una família d'anar a teràpia?

Les famílies decideixen anar a teràpia quan, ja sigui per un motiu extern o intern, es produeixen dificultats en la interacció entre els seus membres i les solucions que han provat no han tingut èxit. Això provoca una sensació de malestar, estancament i desbordament davant del conflicte, per la qual cosa es busquen solucions externes. En el cas de nens i nenes de menys de sis anys, hem de considerar l'estat evolutiu del menor i valorar-ne les opcions d'intervenció; és a dir, hem d'escollir un llenguatge adequat per a ells.

Famílies amb fills petits de zero a sis anys

Per a les famílies que sol·liciten teràpia en la qual el pacient identificat (PI) té menys de sis anys, és necessari considerar els aspectes següents:

- Característiques evolutives. En el cas de nens i nenes de menys de dos anys, atès les seves característiques cognitives i verbals limitades, la intervenció sistèmica es farà amb els adults de referència. A partir dels dos anys, tot i que el nen evoluciona en les seves capacitats cognitives i de llenguatge, només pot tenir lloc la participació en teràpia si tenim en compte que cal trobar un canal de comunicació que el menor pugui entendre i amb què pugui expressar-se, en el qual se senti còmode; el mitjà habitual és bàsicament el joc.
- Mirada dels nens davant de mirada dels adults. Seguint el punt anterior, en famílies amb nens i nenes és important no oblidar en el procés la «mirada infantil», és a dir, la manera i els ritmes que els nens necessiten per integrar tot allò que està passant, i que són molt diferents als dels adults (Barudy i Dantagnan, 2009). Com a terapeutes, el nostre objectiu és comunicar-nos amb tots els membres.

Quan les famílies fan el pas d'anar a teràpia, de demanar ajuda, comença el procés terapèutic.

1. Casos clínics

Abans d'avaluar el cas clínic seleccionat, és important compartir alguns punts que facilitaran la comprensió del context i la intervenció.

1.1. Context i particularitats

El cas que presentarem a continuació forma part d'un servei privat de teràpia familiar sistèmica. Aquest servei, a més d'atendre particulars, també té conveni amb els serveis socials i les escoles del sector, de manera que les teràpies són subvencionades per a les famílies derivades per aquestes entitats. Per aquesta raó, en aquest centre rebem diferents tipus de famílies, tant pel que fa a la seva procedència com al seu nivell sociocultural.

Quant a les característiques i condicions habituals en què es realitza l'atenció terapèutica, és necessari especificar que, si bé la TFS proposa com a metodologia d'atenció treballar en equip o en coteràpia, aquestes condicions es mantenen principalment en espais d'aprenentatge. En l'àmbit laboral i professional, la majoria de vegades és un únic terapeuta qui realitza l'atenció –pública i privada. Passa el mateix amb l'estructura de la sessió: en no haver-hi equip de preparació i acompanyament, les sessions es duen a terme sense pausa, i no es tenen en compte els moments de presessió i postsessió.

Amb la finalitat de facilitar aquesta presentació i de donar una certa guia al lector, proposem una estructura i una planificació inicial en l'abordatge de casos. Aquesta proposta prové de l'experiència clínica i de les aportacions de les diferents escoles i enfocaments en teràpia familiar; és a dir, és una adaptació eclèctica amb finalitats pràctiques, i no pretén establir una manera única d'intervenir. Estem en un moment en què les línies d'abordatge actuals són molt obertes i hi podem fer servir diferents tipus d'aplicacions. Però hem de tenir sempre present que finalment és el terapeuta, d'acord amb la seva mirada i experiència, qui determina la manera d'intervenir en el cas.

Finalment, cal assenyalar que en la descripció del cas utilitzarem vinyetes i parèntesis per incorporar informació útil i clarificadora.

1.2. Estructura i planificació inicial en els casos clínics

1.2.1. Derivació

Abans de començar les sessions, hem de saber si la família que arriba ve derivada d'algun servei o entitat. Si és així, el referent haurà redactat una fitxa amb la informació de la família i els motius de la derivació. En aquests casos,

és important valorar la motivació pel canvi, ja que hi ha vegades en les quals el procés terapèutic ha estat suggerit, o més aviat obligat, des dels serveis, per la qual cosa és de vital importància treballar el compromís de les famílies amb la teràpia, elaborant conjuntament el motiu de consulta.

Quan les famílies no venen derivades a la consulta, són elles mateixes les quals emplen la fitxa de sol·licitud, on expliquen els motius de consulta i descriuen les característiques familiars bàsiques. Aquesta informació és important per al terapeuta, ja que li permet plantejar amb antelació possibles hipòtesis amb relació al pacient identificat (PI), hipòtesis que després contrastarà en la sessió. Com a regla general, en la convocatòria a la primera sessió es convida tota la família.

1.2.2. Primera sessió. Relació terapèutica (*setting*), recopilació d'informació i primer diagnòstic relacional

És molt important que la família i el terapeuta connectin, és a dir, que la relació flueixi. El terapeuta s'ocuparà de proporcionar un espai segur i de suport perquè la família es comprometi amb la teràpia. L'escolta activa amb cadascun dels membres és fonamental.

En aquesta sessió, hem de descobrir les raons per les quals han decidit venir a teràpia, la descripció del problema des del punt de vista de cada membre del sistema i la dinàmica relacional que existeix en la família.

Per facilitar aquesta tasca, utilitzarem el genograma a fi de representar la informació gràficament i de poder organitzar-la. Intentarem que hi estiguin presents tres generacions, és a dir, avis/àvies, pares/mares i fills/filles. La construcció del genograma ens permet fer una revisió general de les relacions, tant de la família nuclear com de la família extensa.

- Les **tècniques recomanades** són les preguntes circulars i la pregunta miracle (al llarg del text en veurem alguns exemples).
- **Tindrem en compte** com s'estableixen els límits, si els subsistemes estan definits i com interaccionen entre ells els membres de la família; verificarem quines aliances o coalicions existeixen, quin estil de criança han adoptat els pares, i explorarem com està estructurada la jerarquia en el sistema.
- El terapeuta **retornarà a la família** una manera de veure la situació des del punt de vista relacional, no pas causal, intentant integrar-hi tot el sistema familiar. En la primera devolució, el més important és que la família se senti entesa, no qüestionada, i que vegi una via de sortida.

S'explicarà als fills que a la propera sessió solament acudirán el pare i la mare, perquè es necessita saber més de la història anterior al seu naixement.

1.2.3. Diagnòstic relacional inicial

Tenint en compte tota la informació recollida i la observació mateixa, formularem hipòtesis relacionals que expliquin de quina manera el PI és el focus d'atenció i quina és la funció que compleix en el sistema.

1.2.4. Segona sessió. Història d'origen del pare i de la mare, història de la parella i de la família creada

Convocatòria dels pares

Saber de quina manera funcionen les famílies d'origen i quin va ser l'estil de criança que van rebre el pare i la mare ens donarà una informació clau que ens ajudarà a entendre la manera de relacionar-se de cadascun d'ells; d'altra banda, saber com porten en l'actualitat les relacions familiars ens dona una idea de la capacitat de gestió relacional i emocional que tenen.

Per aquesta raó, de vegades –i depenent de la complexitat de les històries– es necessiten dues sessions.

Alhora, la història de la parella ens ajuda a determinar quines van ser les raons de la unió, quines necessitats de la parella s'han satisfet, si són una parella simètrica o complementària i quin tipus de sentiments uneixen i mantenen aquesta parella i, en definitiva, la família.

Amb aquesta sessió es complementaran les hipòtesis dibuixades en la primera sessió.

- La **tècnica recomanada** és l'ús de metàfores, que ajuden a integrar la dinàmica relacional de la família d'origen des d'un altre punt de vista.
- El terapeuta **retornarà als pares** el tipus de dinàmica relacional que hi havia a cadascuna de les seves famílies, com se sentien a la infància i l'adolescència. És important que els pares es quedin amb una idea clara de la posició i el rol que tenien a les seves respectives famílies.

1.2.5. Tercera sessió i següents. Intervenció en la situació actual

Convocatòria de tota la família

Es comença a treballar amb les situacions o conflictes que les famílies porten a la sessió, i s'hi intervé per donar-los un sentit relacional en lloc de causal. Sabrem que hi ha una evolució quan el PI deixi de tenir el símptoma, cessi el patró d'interacció disruptiu i es trobin noves sortides que solucionin el conflicte.

L'evolució de la teràpia s'anirà construint sobre la base de la intervenció i la resposta de la família. El terapeuta haurà de considerar els diferents recursos dels quals disposa –intervencions tècniques i aliança terapèutica– per promou-

re el canvi. Les possibilitats són infinites. Com a recurs important i que fins ara no hem esmentat, tenim la supervisió de casos, és a dir, la presentació de la situació davant d'un supervisor o un equip de psicòlegs. És molt important comptar amb aquesta supervisió quan el terapeuta es veu bloquejat o confós respecte a les opcions que s'han de seguir. L'equip, a més de suggerir possibles actuacions, podrà analitzar el tipus de relació que s'ha establert entre la família i el terapeuta.

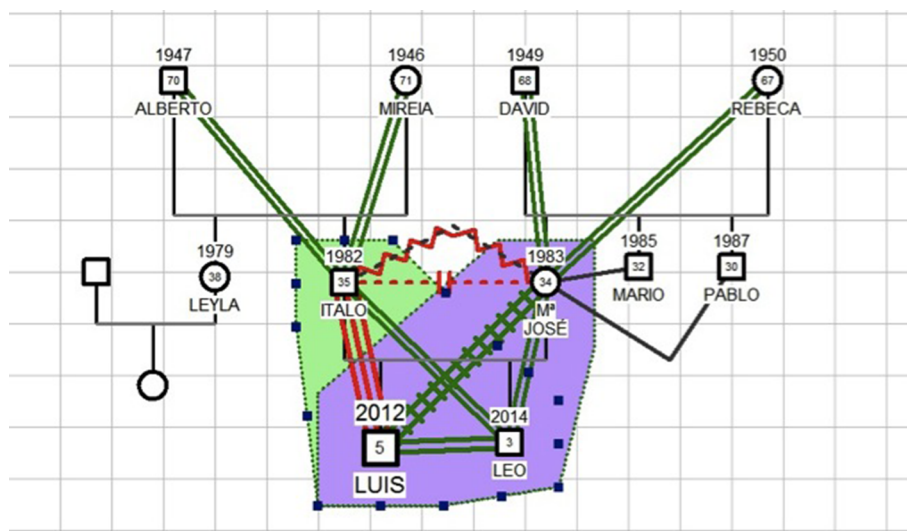
2. Cas de la família del Luis, 5 anys. «No puc veure el final d'*Indiana Jones*»

Derivació

El PI és el Luis, de cinc anys. És la mare qui truca per demanar cita, recomanada per la professora d'educació infantil. Segons comenta, des de l'inici de curs el nen té moltes pors, de vegades juga sol a l'hora del pati i ha establert una relació d'admiració i dependència d'un dels seus companys, qui el rebutja i l'aïlla. Els pares del Luis s'han separat fa un any i la relació entre ells és molt tibant.

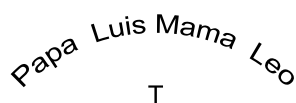
2.1. Primera sessió. Motiu de consulta, descripció de la família i genograma. Primer diagnòstic

Genograma del cas del Luis

La parella, amb dos fills de cinc i tres anys, està separada des de fa un any. El pare té trenta-cinc anys, és d'origen portuguès i enginyer de professió. La mare té trenta-quatre anys, és de Castelló i és infermera. Viuen a Barcelona des de fa set anys. Tenen la custòdia compartida, de manera que cadascú té els nens una setmana completa, amb visites de l'altre progenitor entre setmana.

En arribar a la sessió, seuen en semicercle, de la forma següent:

El terapeuta es presenta i els dona la benvinguda, especialment als nens; els pregunta si estan còmodes, si saben per què són aquí. També els demana com se senten.

En Luis contesta que ha vingut perquè l'ajudin a no tenir més por. El petit Leo, en preguntar-li com està, contesta «bé». Llavors el terapeuta s'hi apropa i els indica una cantonada en què hi ha una taula amb joguines i colors per si els volen fer servir. Tots dos fan que sí amb el cap.

Comença a parlar el pare, molt afectat. Comenta que per a ell és molt difícil estar a la sessió, ja que la relació amb la mare és tibant.

Els nens observen. El petit de tres anys s'aixeca, se'n va al racó lúdic i comença a jugar. La mare intenta aturar-lo, però amb el cap el terapeuta li indica que pot fer-ho, així que el deixa estar. El Luis, en canvi, es queda al mig de tots dos, atent als comentaris del seu pare. La mare, més tranquil·la, afegeix que, si bé la comunicació és difícil, estan preocupats pel Luis. Han acordat venir perquè el petit té pors constants des de fa sis mesos, aproximadament. No vol anar a dormir a la seva habitació perquè té malsons; sempre vol caminar de la mà dels seus pares, i té por de quedar-se sol. A més, a l'escola, el seu amic Pau el tracta malament. Mentre la mare parla, el Luis la mira atentament.

En preguntar al nen, ell explica que li fa por veure el final de la pel·lícula *Indiana Jones*, en la qual apareix la mort; recorda l'escena a la nit quan marxa a dormir. Ho explica amb por i s'aferra al pare. Ell l'abraça i li diu que ha de ser valent, que ha de superar la por.

2.1.1. Intervenció del terapeuta

El terapeuta li demana al Luis que faci un dibuix de la seva família, i el nen marxa amb el seu germà a la taula infantil.

El pare comenta que en Luis està així a causa de la separació, per «com van ser les circumstàncies». Ell creu que la separació li va provocar les pors. «Ja sabem de qui és la responsabilitat», afirma. La mare sospira i calla.

El terapeuta pregunta si aquest és un tema que pot escoltar tota la família; els dos fan que no amb el cap. A continuació, li demana el dibuix al Luis. El Leo, de moment, construeix una torre molt alegrement.

En el dibuix apareixen els quatre, i el Luis està molt enganxat al pare, que fa una cara trista. Després ve ell, també amb cara trista. El Leo, al seu costat, està somrient. I la mare, també somrient, està separada dels tres.

El terapeuta li demana al Luis que expliqui el dibuix i ell diu que veu el seu pare molt trist i que ell també ho està, perquè no li agrada veure'l així. Ell pensa que el seu germà està molt bé, i a la seva mare la veu contenta perquè

té xicot, el Miguel. Davant d'això, el pare reacciona i assenyala la mare dient amb ràbia que aquesta situació és intolerable. El Luis s'apropa a ell, nerviós, i la mare intenta calmar-lo alhora que ignora l'acusació del pare.

La mare comenta que prefereix parlar d'aquest tema entre adults.

El pare comença a plorar dissimuladament. El Luis no se n'aparta, agafa uns mocadors que hi ha a la sala i els hi dona. Esperen un moment mentre el pare s'asseca les llàgrimes i acarona el nen.

Terapeuta: «El papa està trist com en el dibuix. Saps per què ho està? [pregunta circular]. I tu, com et sents quan el veus així?».

Luis: «Sí, està trist perquè se sent sol i no sap com sortir amb amics».

A continuació, afegeix que ell també està trist i que sent alguna cosa a la panxa que no sap com treure's. El terapeuta pregunta a la mare què pot ser això que el Luis té a la panxa, i demana que li ho expliqui. Ella, amb veu calmada, respon que potser, en veure així el seu pare i no poder consolar-lo, se senti nerviós. (Es convida la mare a incorporar-se en la conversa perquè ajudi el Luis a gestionar aquestes sensacions.)

El terapeuta pregunta al pare si està millor i ell diu que sí. A continuació, se centra en el Luis, a qui pregunta per l'escola, per saber com s'hi sent. El nen contesta «bé», però explica que de vegades s'enfada molt i no té ganes de fer res. Quan el terapeuta s'interessa per l'hora del pati, el Luis diu que de vegades juga a futbol, però que d'altres està sol perquè s'enfada amb el seu amic Pau, ja que no li fa cas, i s'aparta per estar tranquil. En preguntar-li pel Pau, el nen diu que és el seu millor amic, però que és dolent amb ell: si no fa el que ell diu, s'allunya i l'ignora, la qual cosa el posa molt trist.

Terapeuta: «I quines coses et fan feliç, a l'escola?». [Es tracta de preguntar pels recursos dels nens als diferents espais.]

Luis: «Jugar al futbol, dibuixar i fer els deures que diu la mestra».

Terapeuta: «I a casa, què et fa estar content?».

Luis: «A casa del meu pare m'agrada quan juguem a les construccions amb el papa i el Leo, i quan em llegeix contes. A casa de la mama m'agrada quan cuinem i quan juguem al *memory*».

A continuació, el terapeuta pregunta al Leo què li agrada a ell, i el petit contesta que mentre està amb el papa li agrada veure pelis de dibuixos i, quan està amb la mama, jugar a fet i amagar.

Els pares riuen. En aquest moment el Luis es posa a jugar amb el Leo i uns ninots; juguen tranquil·lament. (El Luis pot jugar quan veu que tot va bé).

La construcció del genograma va permetre observar que les relacions amb les famílies d'origen són estables, si bé no viuen a la mateixa ciutat. Cadascun dels pares té una bona relació amb els avis corresponents; és a dir, els suports familiars estan presents, a distància, però les famílies d'origen poden ajudar.

Tècniques recomanades

Les tècniques recomanades són el dibuix de la família, el llenguatge directe, el joc lliure, l'observació del moviment dels nens en la sessió i la proximitat dels nens amb els pares i viceversa.

2.1.2. Devolució del terapeuta

Terapeuta: «Bé, avui ha estat la nostra primera sessió i entenc que no ha de ser fàcil per a ningú. Esteu passant una època difícil després de la separació, sobretot el Luis i el Leo, que han de repartir-se entre el pare i la mare. En aquests últims mesos, hi ha hagut molts canvis que no són fàcils d'acceptar, de manera que haig de felicitar als pares perquè, tot i que ara no són molt propers, han vingut junts pel Luis, per ajudar-lo a superar les seves pors i els problemes que té amb algun amic. Luis, segurament et sentis indefens en aquesta època, perquè el castell on vivies va haver d'obrir-se i dividir-se, però no et preocupis, perquè farem una nova construcció [metàfora], sobretot els adults, en la qual et sentis més segur i les pors desapareguin. Leo, et veiem alegre jugant, i aquesta és una manera molt bona de poder estar bé. Estaria molt bé que d'ara endavant el Luis i tu juguéssiu molt més, ja que és el que fan els nens; de la resta s'encarreguen els adults. Sapiguen que a la propera sessió vindran solament els pares per parlar de temes d'adults».

2.2. Diagnòstic relacional inicial

Hi ha un gran patiment postseparació. Entre el pare i el Luis existeix una aliança de suport cap al pare, en la qual el nen es preocupa pel seu estat emocional, hi està atent i incorpora aquesta tristesa, aquesta fragilitat, i després la mostra en l'àmbit escolar i amb altres adults significatius. La mare, amb sentiment de culpa, està a certa distància. El pare manipula la mare per haver-lo deixat. El Leo, de moment, no manifesta obertament patiment; tendeix a allunyar-se i a evadir-se amb el joc; es veu menys involucrat en la dinàmica.

És important no fomentar fantasies de reconciliació dels pares en els nens, promoure en la parella les funcions parentals i diferenciar els temes (ex)conjugals.

Se cita els pares per a la segona sessió.

2.3. Segona sessió. Història familiar, història de la parella i de la família formada

2.3.1. Objectiu

L'objectiu és descobrir les característiques de la criança dels pares i establir relacions amb la situació actual. Es tindrà especial cura en la història de la parella, tenint en compte que estan en un moment delicat.

2.3.2. Família d'origen del pare (Ítalo)

Els pares de l'Ítalo són amics des de la infància; van créixer al mateix barri de Braga (Portugal), i van tenir un festeig «de tota la vida». Van tenir dos fills, una filla gran i l'Ítalo, el petit. El pare treballava de forner, i la mare, en una fàbrica tèxtil. Eren una família humil i molt treballadora. Els pares tenien una bona relació, però no eren molt afectuosos, encara que sí que ho eren amb els fills. Els pares solen dir que l'Ítalo gairebé va morir en néixer perquè va estar a punt d'ofegar-se amb el cordó umbilical. Per això, la seva mare el va sobreprotegir des de petit. El seu pare intentava animar-lo perquè fos més atrevit i aventurer, però la mare sempre el va tenir «entre cotons». Ell mateix reconeix que era capritxós i que li costava perdre en els jocs; es barallava molt amb la seva germana, i la mare sempre el defensava. Li anava molt bé en els estudis, i a l'escola era de tenir pocs amics, li agradava jugar sol. A casa els seus pares tenien una relació tranquil·la, no discutien gaire perquè qui manava era la mare, i el pare s'adaptava sense problemes. Recorda que plorava quan les coses no li sortien. A l'adolescència va seguir sent molt selectiu amb les seves amistats i va tenir una xicota, però van estar junts molt poc temps. Va tenir l'oportunitat d'anar a la universitat, la qual cosa omplia d'orgull tota la seva família. Quan va tornar dels seus estudis d'enginyeria, va treballar un temps a Braga i va estar amb una altra noia durant un any aproximadament, però ell va trencar la relació i es va decidir per una proposta de feina a Barcelona.

A la feina li anava bé, però se sentia sol perquè li costava relacionar-se, fins que, per suggeriment d'un company de feina, va decidir anar a un grup de salsa i allà va conèixer la Maria José (la mare del Luis i el Leo).

Observacions: fill petit, sobreprotegit; relació dependent amb la mare; més aviat solitari, amb una xarxa social reduïda; àrea laboral desenvolupada amb èxit.

2.3.3. Família d'origen de la mare (M. José)

Els pares de la M. José es van conèixer en el grup de l'església; van ser amics durant anys, i quan la mare va deixar el seu xicot, el pare la va cortejar durant mesos fins que ella hi va accedir. Ell era artesà (feia miralls) i la mare cuidava els nens. Van tenir tres fills: una nena i dos nens. La gran, la M. José, era una persona molt organitzada, amb activitats múltiples i amb molts amics. La relació amb els seus germans era propera i afectuosa; ella era una germana gran molt directiva, i ells l'obeïen sense problemes. Els seus pares eren molt còmplices, i els recorda propers i flexibles amb els seus fills.

En la seva adolescència, la M. José diu que va ser «guerrera». Va tenir enfrontaments amb la seva mare; va ser una època dura en la qual discutien bastant, la qual cosa les va distanciar per un temps. Després, quan va entrar a la universitat, atès l'orgull i satisfacció que sentia la seva família, van començar a aproximar-se. El seu pare la va ajudar molt en aquest període, ja que ell era bastant proper. A la universitat, va conèixer el Fernando i van ser parella durant quatre anys. Va ser una relació molt intensa, ja que tots dos tenien molt de caràcter. Van viure junts dos anys, però la convivència es va fer difícil i ho van deixar.

Uns anys després, va voler viure noves experiències i va decidir fer un màster amb una amiga. Van escollir Barcelona. En aquest primer any, es va apuntar a un curs de salsa i va conèixer l'Ítalo.

Observacions: família d'origen amb bona comunicació, nodrida emocionalment i amb límits flexibles; filla gran, directiva en les seves relacions, activa i amb xarxes socials àmplies.

2.3.4. Història de la parella i de la família formada

En aquesta part de la sessió, cal intentar ser molt acurats en explorar la història a causa del moment delicat pel qual estan passant.

L'Ítalo i la M. José es van conèixer en el curs de salsa, encara que ell era tímid i va ser ella qui va donar el primer pas. Gairebé van començar a sortir immediatament. Tots dos coincideixen que la relació va anar «rodada».

Des que es van conèixer, passaven la major part del temps junts, compartien activitats i van trigar poc a anar a viure junts. La convivència fluïa sense inconvenients, ja que es complementaven bé: ella era qui organitzava i ell s'hi adaptava. La proposta de tenir un fill la va fer ella, i ell, encara que s'hagués esperat un temps més, la va acceptar. L'embaràs va ser tranquil i no va haver-hi problemes. La M. José es cuidava molt, encara que va trobar en falta l'acompanyament de la seva família. Van fer alguns viatges a Castelló, i això

la va ajudar. Estava molt preocupada de cuidar-se i que tot anés bé. L'Ítalo procurava estar al seu costat, però no se sentia involucrat; va ser una època de molta feina que el va absorbir durant aquests mesos. El part va ser natural.

En el primer any del Luis, la mare de la M. José va venir els tres primers mesos a viure amb ells per ajudar-la amb el nen. També van venir els avis paterns, i va haver-hi certa fricció entre les àvies per cuidar el net. La M. José va demanar a l'Ítalo que parlés amb la seva mare, però ell no la va poder ajudar en aquest tema: les dues àvies tenien caràcter. La M. José es va enfrontar diverses vegades a les dues per fer valer el seu criteri com a mare. Va ser un període dur que va distanciar la parella, ja que discutien per la manera d'actuar de la sogra. El Luis va començar la guarderia a quatre mesos, i això va ajudar perquè tornés la rutina i els altres es poguessin unir més. La M. José reconeix que ella es comportava d'una manera molt controladora i exigent, mentre que l'Ítalo pensava que ho havia d'aguantar.

Quan el Luis tenia any i mig, ella es va quedar embarassada de sorpresa, la qual cosa li va provocar un estat d'estrès. L'Ítalo va suggerir un avortament, perquè veia que la situació els superava. No obstant això, ella, pels seus principis catòlics, no va estar-hi d'acord. Finalment, va ser un embaràs més aviat ansiós. El Leo va néixer per cesària.

La criança de dos nens petits va ser caòtica al principi. Van tornar les àvies, però la parella va poder gestionar la seva presència, i es van quedar menys temps a casa. En aquest període, l'Ítalo es va involucrar molt més, de manera que mentre la M. José cuidava en Leo, el Luis estava permanentment amb el seu pare. La parella estava organitzada, però tenien poca comunicació. La M. José es va sentir allunyada i poc cuidada pel seu marit i, malgrat les seves peticions, a ell el superava la situació i van estar distants.

Quan el Leo va fer els dos anys, la parella seguia malament i la M. José va conèixer un company de feina a l'hospital, de qui es va enamorar. Ella es va adonar immediatament que no volia caure en una relació fora del matrimoni i va parlar amb l'Ítalo per separar-se. Respecte a aquesta última part l'Ítalo té una opinió diferent, ja que ell recorda que va lluitar per la relació, però que ella l'apartava, i creu que va haver-hi una infidelitat. Es van separar i l'Ítalo comenta que ha estat horrible per a ell perquè no tolera la traïció; té molta ràbia i pateix perquè encara se sent enamorat de la M. José.

Van establir una custòdia compartida: cadascú té els nens una setmana i pacten un dia per veure'ls entre setmana quan no els tenen.

Aquest últim any ha estat de molts conflictes, acusacions i tensions. L'Ítalo està diagnosticat de depressió i es medica. Comenta que l'única cosa que té són els seus fills, i afirma que el Luis l'entén i es preocupa per ell. La mare es queixa que busca el suport d'un nen petit i diu que no hi està d'acord. Amb la

mare els nens estan bé, però el Luis té episodis de ràbia contra ella. A més de tota la situació escolar, l'Ítalo no creu que estigui buscant el suport del Luis i acusa la mare que és ella qui exagera.

Observacions. Parella complementària, en què la mare gestiona i decideix i el pare s'adapta; dificultats per posar límits a les famílies d'origen, fet que pot haver debilitat la relació; expectatives fallides a la relació, problemes de comunicació en el període de criança i creació d'aliances entre pare i fill gran, i mare i fill petit; la sospita d'infidelitat i el divorci debiliten el subsistema dels pares a l'hora d'acompanyar els fills en el procés de separació i de canvi; en el subsistema dels germans, la relació és bona.

Diagnòstic relacional. A causa de la ruptura d'una relació complementària, en què el pare tenia certa dependència emocional de la mare, queda afectat i cau en una depressió. Atesa la seva dificultat per generar xarxes properes i de suport, es desenvolupa una relació fusionada entre pare i fill gran, en què el nen viu a través de les seves pors la situació emocional del pare, qui busca suport en el nen. La mare, com que se sent culpable per haver deixat el pare, es manté al marge mentre elabora el duel. La criança es duu a terme de forma separada, cosa que els pares gestionen amb dificultats.

Pla de treball. Ensenyar el joc relacional, enfortir el pare emocionalment i promoure una gestió de la parentalitat conjunta; elaborar amb els fills una nova imatge, forta i protectora, de l'organització familiar.

2.3.5. Devolució del terapeuta

Terapeuta: «Ara que he conegut les vostres històries de família, puc entendre bastant el que passa actualment. Un va ser cuidat "entre cotons" i l'altra va ser un "remolí cuidador" [metàfora]. M'imagino que cadascun de vosaltres, quan us va veure per primera vegada, va poder percebre com encaixàveu mútuament. I al principi va ser bastant còmplices, estàveu còmodes i contents.

No obstant això, quan va començar l'etapa de rebre els vostres fills –entre les situacions complexes amb els avis, l'organització i la criança–, aquesta complicitat va anar desapareixent. Ningú no sabia què fer, i encara que cadascú ho va intentar a la seva manera, "demanant" ajuda o "aguantant" les tempestes, l'única forma que va trobar viable va ser la d'aferrar-vos a les vostres cries i crear aliances per sentir-vos més units familiarment. Però això no va ajudar a salvar la parella, i la separació va deixar més forts a uns que a uns altres.

Els nens són molt sensibles, i en veure que les persones més importants per a ells no estan bé, tenen la fantasia de poder ajudar-les. Crec que el Luis, com a germà gran, percep aquest dolor que sents, Ítalo, i d'alguna manera, l'absorbeix

per gestionar-lo tal com la seva edat li permet, que és per mitjà de pors i de la dependència cap al seu amic. Suposo, M. José, que encara no trobes la manera de poder apropar-te a l'Ítalo i tenir-hi tracte, perquè la situació entre vosaltres és molt complexa. No obstant això, és important començar a actuar per enfortir el Luis i mantenir el Leo elaborant com a nen això que ha succeït, és a dir, jugant; i ens posarem a treballar per a això si hi esteu disposats».

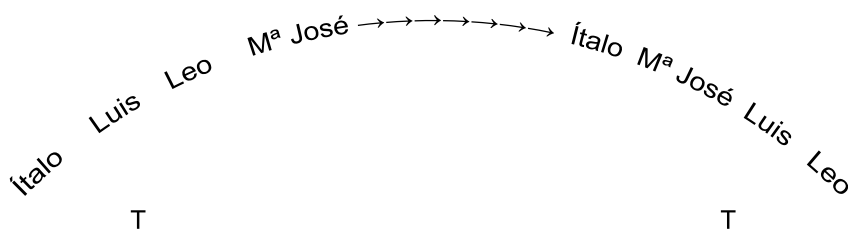
La devolució va ser ben rebuda, primer per la mare, que va reconèixer que sentia temor d'entrar en discussions. Després, el pare va poder assumir que el Luis està pendent d'ell, encara que va matisar que la separació fa que estigui més fràgil.

2.4. Tercera sessió. Situació actual

Es convoca tota la família.

L'objectiu és desvetllar el joc relacional.

La disposició per seure és en semicercle.

Es canvia la posició dels pares (per unir el subsistema i donar estructura), així es dona un missatge als fills: «som nosaltres qui ens encarreguem».

Es comunica als membres de la família que la proposta en aquesta sessió és jugar tots a terra amb ninots Playmobil. Es creu que els pares, encara que ja no estiguin junts, a teràpia poden interactuar per tranquil·litzar els fills. A poc a poc i amb cura, s'aniran veient les reaccions de tots.

Primer demanem que en conjunt relatin una història clàssica, en la qual cadascú escull un personatge. Trien *Los tres cerditos* i fan una versió del conte. Al principi resulta una mica difícil que entrin en el joc, sobretot el pare, però després ell també comença a fluir i es genera una dinàmica solta i divertida.

Després es demana als nens que inventin una història: el Luis agafa un ninot i diu que és «la mort» i que vol amics, però que no els troba. (En aquest punt és destacable el fet que ell tem veure «la mort» en la pel·lícula *Indiana Jones*.)

Terapeuta: «I què li ha passat?»

Luis: «S'ha quedat sol de sobte. Però no sap com tenir amics; vol tenir-los, però no ho intenta».

El terapeuta es dirigeix als pares i al Leo: «I què pot fer "la mort" per tenir amics? Li ho diem al Luis?».

Mare: «Pot trucar gent que coneix i quedar, connectar amb un grup en el qual a tots els agradi el mateix».

Pare: «"La mort" ha de sortir de casa i intentar-ho, però pot ser que ara sigui massa aviat». [El pare està afectat.]

Leo: «"La mort" necessita tenir un gosset». I llavors agafa un gosset i l'apropa a «la mort». Tots riuen.

Després el Leo agafa una noia i diu que està intentat arreglar el cotxe, i el porta al taller i ja està.

La història del Leo té un final tancat i satisfactori, senyal que no està ansiós ni preocupat. En canvi, la història del Luis es presenta com un problema que encara no està resolt i que carrega molta tristesa. Per això es demana una solució als pares, per assenyalar que són ells els quals han de gestionar solucions. Aquesta dinàmica ha permès observar què és el que sent o carrega el Luis, i això ajuda a aclarir la situació de cara als pares.

Tècnica recomanada

L'ús de ninots per representar la visió infantil de la situació ajuda els nens a distanciar-se emocionalment i a comunicar el seu estat als adults. És molt important observar el tipus de relació entre els ninots i les solucions que es donen davant de diferents dificultats. Per exemple:

- Crear un «Playgenograma», és a dir, muntar un genograma escollint diferents figures per representar la família. El personatge que triïn per a cada rol donarà una informació valuosa respecte a les seves característiques. Per exemple, no és el mateix escollir com a papa un superheroi que un gat. En aquest sentit, és necessari disposar d'una col·lecció de figures diversa i nombrosa.
- Proposar diverses situacions en les quals hi hagi problemes quotidians i preguntar quina pot ser la resolució. Això indicarà amb què o amb qui compta el nen com a recurs i si resol o no la situació.
- «Crea tu una història i me l'expliques» és una manera molt il·lustrativa de veure la mirada del nen i de saber com afronta les situacions que el preocupen.

2.5. Quarta i cinquena sessions. Enfortiment dels pares

L'objectiu d'aquestes sessions és treballar de manera individual amb cadascun dels pares sobre la seva posició en la situació actual i conèixer el seu grau de motivació davant de la proposta feta pel terapeuta.

Atès que cadascun dels pares està en una situació diferent (el pare està en el duel i, la mare, començant una altra relació), s'ha optat per intervenir de manera individual per orientar i donar suport en cada cas. Però això sempre es farà des de la visió sistèmica i el diagnòstic relacional formulat anteriorment.

2.5.1. Sessió amb la mare

La M. José se sent culpable per haver deixat l'Ítalo; ho reconeix, i està d'acord amb la manera en què se li va exposar la situació. S'adona que està sol i li preocupa la seva relació amb el Luis, però no s'atreveix a dir-li res a l'Ítalo per les reaccions del seu exmarit. També té el dubte de saber quan incorporar el Miguel, el seu xicot, en la dinàmica setmanal amb els nens.

- Es reforça la necessitat d'anar a poc a poc perquè els nens puguin assimilar els diferents canvis i no se sentin deslleials amb el seu pare en acceptar el Miguel. Per això se suggereix a la M. José que de moment no incorpori la seva parella actual en la rutina setmanal; sí excepcionalment.
- Es proposa la cerca d'un canal de comunicació per gestionar la cria i saber dels nens, i s'anticipa que serà complicat al principi, encara que aquest mitjà oficial ajudarà que la M. José no s'exclouï. Serà important que en aquest canal sàpiga moure's en un llenguatge «netament parental» i exclouï de les converses qualsevol insinuació que es refereixi a la relació de parella.
- S'aclareix que l'exmarit tindrà un temps diferent per superar el seu duel i entrar de ple en la gestió familiar. Ella ho entén.

2.5.2. Sessió amb el pare

L'Ítalo accepta la devolució que li va fer el terapeuta i comença a adonar-se de la funció que ocupa el Luis en la seva relació. Però manifesta que per a ell és molt difícil no demostrar-li com se sent.

- Davant de la dificultat que té l'Ítalo per contenir la seva tristesa enfront dels fills, es fa una valoració de les diferents maneres de suport emocional que té. Identifica com a fonts d'ajuda els seus pares i un amic de la feina. Se li proposa que s'apropi a aquests suports.
- S'analitzen les xarxes de suport amb les quals compta i, com que són escasses, se'l deriva a una teràpia individual que li permeti treballar el duel de la relació i certes característiques personals com la dependència i l'aïllament.

- Es reforça la idea de trobar un canal de comunicació per a les qüestions de la criança, en el qual s'intentarà mantenir un llenguatge «netament parental» i que exclogui temes maritals.

Ell accepta intentar ambdues propostes, i reconeix que li preocupa el Luis i que no vol carregar-lo amb els seus problemes. Un suport extern com la teràpia de suport individual pot ajudar a enfortir el pare en diferents àrees.

Després d'aquestes cinc sessions, que es van valorar positivament, i veient que el diagnòstic relacional havia estat acceptat per la família i que estaven compromesos amb la teràpia, es van establir dues línies d'acció:

- 1) Treballar la nova relació dels pares, diferenciant-la de la història de parella.
- 2) Reforçar la clarificació del subsistema parental de cara als nens per generar seguretat i tranquil·litat.

El procés terapèutic va continuar, intercalant les sessions familiars amb les parentals i tenint en compte el ritme familiar.

2.5.3. Treball familiar

Sessió de titelles

Es va treballar en l'àmbit familiar una nova narració del moment actual de la família per mitjà d'una sessió de titelles.

Els pares, en una sessió prèvia, havien preparat un guió en el qual explicaven com s'organitzaven com a família actualment. Si bé va haver-hi dificultats per consensuar la història actual, van poder establir un relat amb un «llenguatge infantil» en el qual descrivien les rutines i els costums característics de cada casa. Es va suggerir que mostressin què estava fent cadascun d'ells quan no li tocaven els nens amb l'objectiu de transmetre tranquil·litat.

En la sessió, les reaccions dels fills mentre els pares feien la presentació denotaven sorpresa i calma; van riure amb les comparacions, i van mostrar molta curiositat enfront del que feien el pare i la mare mentre ells no hi eren. L'actitud dels pares va ser de col·laboració. Van valorar l'activitat molt positivament perquè va unificar els dos mons en els quals es movien els nens i va limitar les seves fantasies sobre els pares quan no estaven amb ells. Els nens en van gaudir i estaven relaxats i propers al pare i a la mare.

Sessió per a un conte

Es va proposar la creació d'un conte per aclarir, explicar i reforçar la nova situació familiar. Va ser elaborat en una sessió, conjuntament, i amb el suport del terapeuta.

El conte parlava d'un castell (amb què es reprenia una metàfora de la devolució inicial) que, després d'un terratrèmol, s'havia partit en dos sense la possibilitat de muntar-lo de la mateixa manera, i de com els seus habitants van idear la manera de fer dues fortaleses amb un canal d'unió perquè poguessin estar en ambdues fortificacions i sentir-se segurs (així, mitjançant el conte, es va fer una reformulació per a tota la família). Durant la sessió, els fills van escoltar el conte, i després els vam demanar que el dramatitzessin amb ninots per valorar l'impacte. Van respondre creant la seva rutina i jugant entre les dues fortaleses. Enfront d'això, els pares es van tranquil·litzar en visualitzar una manera d'assumir aquesta situació.

Sessió amb plastilina

Finalment, es va fer una sessió amb l'objectiu de centrar-se en les pors tant del Luis com del Leo (incloure tots dos era una manera de no assenyalar el Luis com el problema). En aquesta sessió, es va treballar l'externalització de la por: mitjançant plastilina, es va donar forma i cara a les pors, que van ser tractades com un monstre al qual calia vèncer i deixar fora de casa. Amb aquesta imatge es van treballar els ritus que s'expliquen més a baix.

2.6. Parentalitat

Es van dedicar algunes sessions a l'enfortiment de l'equip parental. Aquestes sessions s'anaven intercalant en les sessions familiars.

El treball es va orientar a reforçar l'equip de pares, de manera que es va centrar a apropar visions, acompanyar, contenir i aclarir les emocions que sorgien, entenent que la relació encara no era del tot forta, però considerant que els suports externs i la intervenció terapèutica hi ajudarien. Al principi va ser difícil per a tots dos, però en ser escoltats i respectats, i ressaltant l'objectiu que es tenia, van fer esforços per construir aquesta nova forma de situar-se davant dels seus fills.

Per la seva banda, el pare assistia a la teràpia individual a la qual l'havia derivat, de manera que va poder elaborar alguns sentiments i emocions que el van ajudar en la seva recuperació.

Es van construir acords sobre normes, deures, jocs, hàbits, etc. per seguir a totes dues llars indistintament. Aquesta és una altra manera de transmetre unió parental.

Finalment, per superar les pors dels nens, es van preparar diferents ritus que es farien en les dues llars. Així, es va acordar que:

a) Cada matí i cada nit els donarien oficialment una «abraçada protectora» i els assegurarien que amb això estarien protegits.

b) A la porta de les seves habitacions, es posaria un cartell de «Prohibit pors» i d'altres «prohibits» que elaborarien el Luis i el Leo amb cadascun dels seus pares.

Tècniques recomanades

Les tècniques que es recomanen són les següents: titelles, jocs, metàfores i ritus. Aquestes tècniques tenien dos objectius:

- Generar un ambient agradable i distès, a més d'espais familiars amb un llenguatge lúdic.
- Explicar als nens, per mitjà d'un llenguatge apte per a ells, la situació problemàtica d'una manera en què poguessin entendre-ho sense angoixar-se, perquè les solucions es dirigien als pares.

2.7. Evolució del cas

La família estava atrapada en un nus complicat de desfer, ja que els pares es trobaven en moments de postseparació molt diferents. No obstant això, malgrat l'enfrontament, estaven preocupats pel seu fill i van fer un esforç emocional (sobretot el pare) per anar a teràpia.

Les sessions inicials van ser importants perquè ells van poder adonar-se de la dinàmica relacional que es donava i de com afectava el Luis. Això va ajudar perquè, per exemple, el pare acceptés la derivació a teràpia individual, ja que era fonamental que pogués elaborar certs temes al seu propi espai.

El treball proposat va anar donant els seus resultats. L'evolució es valorava observant l'actitud del Luis en el quotidià. El nen tenia cada cop menys pors i mostrava una menor atenció/preocupació per l'Ítalo. Paral·lelament, a l'escola, amb ajuda de la mestra, es va anar treballant la relació amb el Pau mitjançant l'establiment de certs límits i d'una relació més igualitària. Així mateix, els pares van poder trobar un llenguatge i un canal de comunicació per prendre acords per a la criança.

Aquest cas va necessitar quinze sessions per valorar l'alta.

2.8. Conclusió

Un dels desafiaments més importants per a un terapeuta en una sessió familiar és poder establir una comunicació amb cadascun dels membres de la família i, paral·lelament, en conjunt amb tots ells. En el cas de famílies amb nens menors de sis anys, és un desafiament més gran, perquè hi ha una diferència en el desenvolupament cognitiu i, en definitiva, en la manera de mirar el món. Per això trobar un llenguatge que permeti que els nens i nenes puguin incorporar

el que passa a la família sense que assumeixin les càrregues de la situació i promoure una actitud protectora des dels pares són els objectius transversals que es persegueixen en teràpia amb aquest perfil de famílies.

En aquest context, tècniques i llenguatges com el joc i les metàfores són fonamentals per al diagnòstic i la intervenció, ja que permeten identificar què els passa als nens i les nenes, escoltar la seva veu i valorar la seva mirada. Això és essencial per generar una proposta de treball que cobreixi les seves necessitats. No cal oblidar que per a un menor la família és el seu món i que, quan aquest àmbit tendeix a desarmar-se, poden viure un patiment que els afecti profundament.

Bibliografia

Barudy, J. i Dantagnan, M. (2009). *Los buenos tratos a la infancia*. Barcelona: Gedisa.

Escudero, V., Abascal, A., i Varela, N. (2008). Escaleras y torreones terapéuticos. Directrices y técnicas básicas para el trabajo con niños en terapia familiar. *Cuadernos de Psicología Comunitaria*, 8 (2), 207-223.

Navarro, J. i Beyebach, M. (2010). *Avances en terapia familiar sistémica*. Barcelona: Paidós («Terapia Familiar»).

Shaefer, C. E. (2012). *Fundamentos de terapia de juego* (2a. ed.). Mèxic: Manual Moderno.

